

Kansainvälinen
symposiumi Turussa
äidinkielen ja muiden kielten
opettamisen suhteista

Euroopan kulttuuriyhteistyön neuvosto (CCC) on 1960-luvun alusta pitänyt yhtenä tärkeänä hankkeenaan Euroopassa puhuttavien uusien kielten opetuksen te-

hostamista. Tämä projekti on noin kymmenen vuoden kuluessa käsittänyt parikymmentä asiantuntijakokousta, symposiumia, joista viimeisenä oli Turussa 11.—16. 12. 1972 järjestetty kokous aiheesta »The connections between the teaching and learning of the mother tongue and the teaching and learning of other modern languages». Vain yksi aikaisempi symposiumi, Strasbourgissa 1970 pidetty, on käsitellyt äidinkielenopetuksen kysymyksiä, kaikki muut on omistettu vieraiden kielten opetuksen teorialle, metodiikalle, välineistölle jne. Turun kokouksen teki merkittäväksi se, että ensi kertaa eurooppalaisin voimin yritettiin lähestyä ongelmia, jotka kaikissa jäsenmaissa ovat yhtä laiminlyötyjä.

Suomen järjestettäväksi tarjottiin tätä symposiumia siitä syystä, että yhtenä Strasbourgin toivomana teemana olivat vähemmistökysemykset ja kaksikielisyys. Isäntämaalla uskottiin olevan tarjolla hyvä esimerkki sekä turvatusta että heitteille jääneestä vähemmistöstä (ruotsalaiset ja saamelaiset). Näiden kysymysten lisäksi 19 maan kouluhallintoa, opettajainkoulutusta ja kielen tutkimusta edustavat seminaarilaiset (yhteensä n. 50 henkeä) kuuntelivat esitelmiä mm. äidinkielenopetuksen tämän hetken näkymistä, kielioppimallin valinnasta äidinkielen ja vieraiden kielten opetukseen sekä siitä, mitä tästä kaikesta seuraa opettajanvalmistukseen. Esitelmien ja yleiskeskustelun ohessa työskenneltiin ryhmissä, joiden oli määrä laatia suosituksia jäsenmaiden hallituksille ja kouluviranomaisille symposiumin mahdollisten tulosten perusteella.

Kaksikielisyttä käsiteltiin sekä psykologiselta kannalta (prof. Els Oksaar, Hampuri) että sosiolingvistisena (lis. Tom Sandlund, Turku) ja poliittisena (maist. Helvi Nuorgam-Poutasuo, Oulu) kysy-

myksenä. Ruotsin edustajan tehtäväksi oli jäänyt siirtolaistyöläisten aiheuttamien kieliongelmien käsittely. Esitelmöitsijä oli kuitenkin äkillisesti sairastunut, ja hänen pohdintojensa sijasta saimmekin kuulla oululaisen apulaisprofessorin Pertti Toukomaan selostuksen siirtolaistilanteesta nykytilasta. Viimeaikaiset psyyko- ja sosiolingvistiset tutkimukset ovat saaneet aikaan sen, ettei enää keskustella kaksikielisuuden haitallisuudesta sinänsä vaan kysymystä tarkastellaan kokonaisvaltaisesti: kuka puhuu kenelle ja missä tilanteessa. Vähiten haitallista kaksikielisyys lienee Oksaaren kuvaamassa tapauksessa: lapsi puhuu vauvasta saakka eri kieltä eri henkilöille kotiympäristössään. Yhteisöä koskevat häiritteijät ovat yleensä sellaisia, että niiden poistaminen edellyttää poliittisia toimia. Vähemmistöön kuuluva lapsi joutuu äkillisesti toiskieliseen kouluun ja jää molemmilta kieliltään puolikieliseksi (saamelaiset, Tornionjokilaakson suomalaiset); siirtolaistyöläisten lasten kumpikaan kieli ei kehity koulukypsyys edellyttämälle tasolle ennen seitsemättä ikävuotta (Toukomaan tutkimukset Ruotsin suomalaislapsista); kaksikielisuuden hankkiminen aikuisiässä vaatii työntekijältä aikaa ja kustannuksia, joihin hänellä ei ole mahdollisuuksia ilman työnantajan apua (yhdentyvän Euroopan siirtolaistyöläisten ongelmat). Tällaisten haittojen ehkäiseminen vaatii investointeja näennäisesti tuottamattomiin yrityksiin. Joissakin maissa, etenkin Englannissa, on hyvin oivallettu, että maan talouselämällä ei ole varaa pitää suurta kielitaidotonta ja niukasti koulutettua immigrantityöväestöä, ja siellä on tehty jo varsin paljon sekä tutkimusta että uusia opetusratkaisuja vastamuodostuneiden vähemmistöjen hyväksi.¹ Saksassa taasen suuri osa siirtolaisista kuvittelee tulleensa vain käymään eikä ole-

¹ Englannin moniarvoistuminen ei rajoitu vain siirtolaisiin. Tästä antoi symposiumille vakuuttavan näytön walesilainen tarkastaja P. E. Owen, joka esitteli värikkäästi ja monipuolisesti tilannetta, jossa Walesin kaksikielinen koululaitos nykyään toimii.

maan, ja isäntämaalla on ratkaistavana varsin visaisia ongelmia: millaisen kieli-taidon tarvitsevat väli aikaistyöläiset, ja kuinka on arvioitava heidän lastensa kou-lutustarve? Onhan viisi vuotta pikkulapsen elämässä aivan ratkaiseva aika, vaikka se aikuiselle olisi vain vierailu. — Ruotsin virallisten toimien voi katsoa sijoittuvan näiden kahden menettelyn välimaille. Englannista Ruotsi poikkeaa sitkeän »an-passning»-ideologian takia; eri kulttuu-rien rinnakkaiselo on tuossa maassa vielä outo käsite. — Symposiumin suosituksiin kuului tietenkin vetoamus, että jokaisen lapsen tulisi saada alkuopetus sekä luku- ja kirjoitustaito äidinkielellään. Eri asia on sitten, mitä tällaiset suositukset vaikuttavat maissa, joiden lainsäädäntö tuntee vain yhden kielen. Toisenlaisista säädöksistä ja niiden kokeilusta saimme kiinnostavan kuvauksen symposiumin jugoslavalaiselta tarkkailijalta tri Melanie Mikesiltä, joka esitteli Novi Sadin seudun kolmikie-listä peruskoulu- ja yliopisto-opetusta.

Äidinkielenopetuksesta pidetyt esitel-mät osuivat hämmästyttävässä määrin yksiin, ja niiden voi katsoa heijastaneen hy-vin sitä melkoista muutosta, joka äidin-kielenopetuksen on meilläkin lähivuosina käytävä läpi. Tri Helga Schwenk (Gies-sen) esitteli niitä lingvistisiä lähtökohtia, joita Hessenin koulusuunnittelussa on ol-lut ala-asteen äidinkielenopetusta uudis-tettaessa. Sorbonnen apulaisprofessorin H. Adamczewskin aiheeksi oli ilmoitettu »Language et creativite», ja Neuchâtelin yliopiston professori E. Roulet esitelmöi eri kielioppimallien mahdollisesta rele-vanssista äidinkielen ja vieraiden kielten opetukseen. Koska näissä esitelmissä oli useita yhtymäkohtia, selostan niitä saman-aikaisesti. Kaikki kolme suhtautuivat kriit-tisesti varhaisempiin kielioppimalleihin (yksinomaaisesti käytettynä myös uusim-paan, generatiiviseen), Schwenk myös niihin liittyneisiin opetusmetodeihin: kie-lioppikeskeiseen, »suoraan» menetelmään ja sanaston harjoittamiseen. Mitä sitten tilalle? Schwenkin työryhmä — kuten käsittääkseni eräiden toistenkin Saksan

osavaltioiden vastaavat ryhmät — lähtee kertakaikkisesta kieliopin kieltämisestä äidinkielenopetuksen ala-asteella. Kysees-sä on rikastamis- ja tiedostamisohjelma, joka edellyttää opettajalta monipuolista ja syvällistä lingvististä, myös kielioppiillis-ta, koulutusta mutta jonka vaikutus oppi-laaseen ei ole »kielioppikokein» mitatta-vissa. Edistyminen havaitaan, kun oppilas pystyy viestimään hyvin tovereilleen, opettajalle ja koulun ulkoisen yhteisön ihmisille. Tällaisen kielenkäyttöohjel-man kritisoijille, jotka haikailevat men-neen ajan älyllisiä saavutuksia, oli mah-dollista vakuuttaa, että käsitteet lankea-vat paljon hedelmällisempään maape-rään, jos niiden tarjoilua edeltää kielen tarkkaileminen ja sen erikoispiirteistä tie-dostuminen. Ehditään opetella kyllä ni-mikkeitäkin, mutta niiden ahtamisen tu-lisi olla perusteltavissa muutoinkin kuin »loogisuutta kasvattavana» toimintana, kuten ennen vanhaan oli tapana. Tällai-nen ohjelma on varmasti paras, kun ky-seessä ovat eri syistä vähälle kielelliselle huomiolle jääneet lapset, esimerkiksi puo-likieliset, yleiskielestä tuntuvasti poikkeaa-vaa murretta puhuvat tai paljon yksik-seen olleet. Mitä edullisemmista oloista oppilaat ovat lähtöisin, sen enemmän täl-laiseen ohjelmaan voi ympätä älyllistä-kin ainesta edellä esitetyin varauksin. Sekä Adamczewski että Roulet korosti-vat sitä, kuinka äidinkielenopetuksen teh-tävä on opettaa lapsi keksimään uudelleen ne äidinkielensä periaatteet, jotka hän parivuotisena ensi kerran teki itselleen selviksi. Tämä tiedostuminen, kielen suh-teen herkistyminen, auttaa sittemmin vieraita kieliä opeteltaessa, koska niiden oppiminen on aina suuremmassa määrin tietoista kuin ensimmäisen kielen omak-suminen. Molemmat esitelmoijat arvos-telivat entisten opetuskielioppien morfee-mi- ja sanakeskeisyyttä ja korostivat lauseen rakentamisen ja käytön, puhe-aktin, merkitystä lauseen silpomisen vas-tapainona. Varsin selvästi tuli esiin se koko symposiuminkin hyväksymä kan-ta, että »opetuskieliopin» on oltava

eklektinen, valikoiva. Se ei voi perustua yhteen tieteelliseen kielioppimalliin, vaan se on pedagogisiin periaatteisiin rakentuva ohjelma, jonka sisältöä täytetään erilaisten lingvistiikan oivallusten avulla. Lingvistiikkaa ei ole syytä nähdä valmiiden vastausten varastona vaan pikemminkin yhtenä inspiraation lähteenä. Ranskassa on ministeriön asettama komitea pohtinut äidinkielen opetuksen uudistamista juuri tähän tapaan. Englannista on olemassa vieläkin konkreettisempi esimerkki tämänsuuntaisesta kehityksestä: Schools Councilin tukema »Language in use» -projekti on professori Hallidayn johtamana laatinut 11—18-vuotiaille ohjelmia, jotka hyvin vähäisen terminologian avulla perehdyttävät oppilaat äidinkielen rakenteeseen ja toimintaan. Sillat vanhaan kielioppiin on poltettu, mutta ohjelmat ovat silti (vai tämänkö vuoksi?) jänteviä, johdonmukaisia ja tavoitteellisia. Roulet mainitsi tämän englantilaistyön uudisraivauksen esimerkkinä, ja sen vaikutus on saksalaisryhmäänkin ilmeinen.

Äidinkieltä koskeneiden esitysten perusteella päädyttiin mm. suosituksiin, että L₁:n opiskelun päätavoitteena tulisi olla kielen perustavaa laatua olevan merkityksen oivaltaminen ja että jokaisen vieraan kielen opettajan peruskoulutukseen tulisi kuulua oman äidinkielen lingvistiikan kurssi. — Oivalluttamisyrityksenä mainittakoon sivumennen vielä M. Adamczewskin tekemä havainnollinen ja hauska piirretty filmi, jossa 11-vuotiaille esiteltiin lingvistiikan peruseideoita.

Yliopistomaailman objektiiviseen nihilismiin tottuneelle koitui elämykseksi symposiumin viimeinen esitelmä, Yorkin yliopiston professorin E. Hawkinsin yhteenveto viikon ajatuksista: mitä tästä kaikesta seuraa opettajainkoulutukseen. Hawkinsin omaan toimintaan kuuluu mm. ranskan kielen opettaminen sellaisille heikkolahjaisille lapsille, joille perinteellisen ajattelun mukaan ei »voi» opettaa vierasta kieltä, sekä englannin kielen kurssien laatiminen immigrantilapsille.

Yorkin kielikeskuksessa kartoitetaan myös maan kielitaidon tarvetta. Esitelmän pohjavire oli eettinen: oppia saaneina meillä on etuoikeus (ei siis velvollisuus) auttaa muita. Kieli-ihmisille tämä auttaminen merkitsee lasten äidinkielen taidon, yleensä viestimistaidon, auttamista parhaimmilleen. Hawkins esitti laajan synteesin psykolingvistiikan saavutuksista, jonka nojalla hän saattoi tehdä seuraavat väitteensä. Käsitteiden, kategorioiden, keksiminen tapahtuu vain kerran, äidinkielen välityksellä. Prosessin alku on äänösten ja havaintojen kytkeminen toisiinsa, sitten seuraa tämän tuotoksen vertaaminen ympärillä olevien ihmisten tuotoksiin. Tässä Hawkins puhui aikuisen kanssa vietetyn ajan, aikuisajan (adult time), tärkeydestä. Hänen mukaansa lapsi oppii enemmän kieltä vuorokeskusteluita aikuisen kanssa kuin toisilta lapsilta, eikä ole yhdentekevää, millainen tuo aikuinen on. Tästä päästään siihen, että esikouluvaiheessa olisi jengilapsille tarjottava aikuisaikaa, yksinäisille lapsille taas sosiaalisessa ryhmässä toimimista ja että ala-asteen kaikkien aineiden opettajan, luokkaopettajan, olisi ennen muuta oltava perillä kielen kehittymisen periaatteista, siitä, miten kielen löytäminen vaikuttaa maailman ja oman itsen tajuaamiseen. Lapsen »testaamisen», evaluoinnin, Hawkins näkee vieläkin väljemmin ja kokonaisemmin kuin Schwenk: ei olisi tarkkailtava vain hänen kielellistä kyvykkyytään vaan hänen onnellisuuttaan, ilmaisuvapauttaan, cheyhtään jne. Varsinkin ala-asteella äidinkieltä ruodittaessa ollaan ruotimassa eri persoonallisuuksia.

Kaikkien opettajien mutta etenkin äidinkielen ja vieraiden kielten opettajien peruskoulutukseen tulisi liittää ajanmukaisen lingvistiikan opiskelua. Suosituksissa korostettiin tässäkin valikoivuutta: ei ole tarkoituksenmukaista tuottaa yhteen teoriaan »uskovia» soveltajia vaan kieltä ja lasta enemmän ymmärtäviä ammatti-ihmisiä, joiden jatkokoulutus tietyn perustason jälkeen on helpompaa.

Symposiumia edeltänyt 19 maan koulu-

oloja koskenut kiertokysely, symposiumin keskustelut, esitelmät ja suositukset saadaan joidenkin kuukausien kuluttua leikkiin, kunhan virallinen selostaja (rapporteur general) lis. Anders Nygård saa työnsä päätökseen. Tätä ennen tulevat esitelmät julki suomeksi Kasvatus-lehden numerossa 1/1973.

Muista seurannaistoimista mainittakoon suomalais-ruotsalaiseksi suunniteltu seminaari suomalaislasten kielitilanteesta Ruotsissa sekä AFInLA:n suunnittelema seminaari äidinkielen ja vieraiden kielten opettamisen koordinoimisesta; kumpikin on aiottu pitää syksyllä 1973.

Pitemmän tähtäyksen suunnitelmissa voitaisiin ehkä meilläkin ottaa varteen se symposiumin suositus, että lingvistiikan teorian ja kielenopetuksen välille tarvitaan tieteidenvälinen elin, joka välittää ja muokkaa tietoa tarvittavaan sovellusasuun, tekee tarpeellisia selvityksiä ja kartoituksia opetuksen ja suunnittelun tueksi. Tällaista toimintaa on runsaasti tekeillä Englannissa, ja Ruotsissa on parhaillaan suunnitteilla laitos, jonka työnimenä on »Institution för tillämpad nordisk språkvetenskap». Olisiko tässä jotakin pohjaa Nykysuomen laitoksen vastaiselle kehittämiselle?

Auli Hakulinen

Lauseopin ja semantiikan päivät Tampereella

Ensimmäiset lauseopin ja semantiikan päivät, jotka pidettiin Tampereella 23.—24. 9. 1972, olivat ilonaihe kaikille alasta kiinnostuneille, ja niistä päätettiin heti tehdä traditio. Kehitys on suuressa maailmassa vienyt lauseoppia ja semantiikkaa yhä hämmäntävämpiin suuntiin. Sen verran voidaan turvallisesti sanoa, että ne ovat joutuneet erottamattomasti yhteen. Se-

mantiiikkaa ei enää käsitetä kieliopin ulkopuolella olevaksi alueeksi.

Etsittäessä muita yleisiä linjoja päivistä, joilla saivat tilaa mitä erityyppisimmät esitykset niin kuin näin alussa oikein onkin, tulee mieleen jonkinlainen kokonaiskäsitys kieliopin luonteesta. Transformaatiokieliopin tiukka lausekeskeisyys nähtiin riittämättömäksi kaikkien ongelmien ratkaisemiseen: on otettava huomioon tekstikokonaisuuksia ja puhetilanteita, niin vaikeata kuin se teknisesti onkin. Kiinnostusta osoitettiin funktionaaliseen lauseanalyysiin, ilmausten jäsentymiseen kommunikaation kannalta. Yleisemminkin tuntui tiivistyvän sellainen käsitys, että kieliopissa on eri tasoja: syvimmillä on lauseen informaation ydin, joka ehkä rakentuu hiukan fillmorelaiseen tapaan, sitten ovat erilaiset modaaliset aspektit, puhujan asenteen ja tarkoituksen ilmeneminen sanomassa. Tämän ohella tietysti elää abstraktisyntaksi selkeimmässä muodossaan. Suomen kielen lauseopin perinteisiä ratkaisemattomia kysymyksiä ei kaihdettu, ja yhtenä yhteisenä tekijänä oli kiinnostus niistä ehkä pulmallisimpaan — eksistentiaalilauseisiin.

Semantiikan ongelmat asetti paikoilleen Esa Itkonen (Suomen Akatemia) esityksellään »Kielellisen merkityksen luonteesta». Perinteisiä ja puutteelliseksi todettuja merkityskäsityksiä esiteltyään Itkonen totesi, että semantiikkaa ei voi epätäsmällisyyksittä nimittää kielen »tasoksi» kuin metaforisessa mielessä. Tarvitaan laajempaa näkökulmaa: kielenkäytön käsitettä, johon kuuluvat sekä kielen muoto että sen tehtävä. Itkonen käytti työkalujen analogiaa: lapiolla on lapionominaisuuksiensa lisäksi yhtä olennaisia ominaisuuksia, jotka johtuvat sen kulloisestakin käyttötarkoituksesta. Samoin syntaksi on kielen muotoa, jota käytetään viittaamaan kielenulkoiseen todellisuuteen. Tämä sen tehtävä on semantiikka. Kielenkäyttötapahtumaan kuuluvat aina seuraavat aspektit: kielenulkoinen todellisuus, puhujan psykologinen